

ΒΑΣΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟΙ ΔΙΑΛΟΓΟΙ ΙΙΙ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΕΙΦΟΡΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Ανδρέας Παπανδρέου, Επίκουρος Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

Δημοκρατία, κίνητρα και περιβάλλον

Συνοπτική περιγραφή

Στοιχεία δημοκρατίας ως ηθικό-φιλοσοφική βάση οικονομικών συστημάτων

Ένα από τα κεντρικά ιδεολογικά ερείσματα των οικονομικών συστημάτων είναι ότι λειτουργούν ως μηχανισμοί συνάθροισης των ατομικών αξιών σε κοινωνικές αξίες. Όταν οι ατομικές αξίες παίρνουν την μορφή προτιμήσεων, η «καλή» οικονομία είναι αυτή που κατανέμει τους πόρους έτσι ώστε να λαμβάνει υπόψη τις προτιμήσεις των περισσοτέρων. Σύμφωνα με αυτήν την ωφελμιστική προσέγγιση, οι θεσμοί κρίνονται ως μηχανισμοί κινήτρων βάση της αποτελεσματικότητάς τους να διοχετεύουν την ατομική δράση προς κάποιο κοινωνικό στόχο. Το σύστημα της αγοράς μπορεί να ιδωθεί ως σύστημα ψηφοφορίας όπου οι χρηματικές ψήφοι προσδιορίζουν τις κοινωνικές επιλογές. Η ωφελμιστική προσέγγιση τονίζει μόνο την εργαλειακή σημασία της ψηφοφορίας, αγνοώντας την εγγενή (intrinsic) αξία της συμμετοχής και συνδιαμόρφωσης των κοινωνικών αξιών.

Περιβάλλον και Οικονομία

Ο πραγματικός κόσμος απέχει πολύ από τα θεωρητικά οικονομικά υποδείγματα. Η φύση, που χαρακτηρίζεται από περίπλοκα και αδιαίρετα οικοσυστήματα, μοιάζει να μην μπορεί να χωρέσει στα θεσμικά πλαίσια μια οικονομίας βασισμένης στην ατομική ιδιοκτησία. Η ελλιπής ή ακατάλληλη θεσμική προστασία των φυσικών πόρων και του περιβάλλοντος σημαίνει πως η οικονομία δεν λαμβάνει υπόψη την αξία τους στις κοινωνικές επιλογές. Τα όρια της φύσης παραβλέπονται και παραβιάζονται με αρνητικές συνέπειες στην ευημερία των σημερινών και μελλοντικών γενεών. Το

Βασικό έρεισμα της οικονομίας ως δημοκρατικός εκφραστής των επιθυμιών των καταναλωτών χάνεται.

Η οικονομική του περιβάλλοντος έχει τρεις κυρίως στόχους: (α) να κατανοήσει καλύτερα τα οικονομικά αίτια της φθοράς και κατάχρησης της φύσης, (β) να προσδιορίσει τα όρια και τις σωστές χρήσεις του περιβάλλοντος, και (γ) να εντοπίσει τους θεσμούς ή μηχανισμούς κινήτρων που θα «διορθώσουν» το οικονομικό σύστημα.

Κίνητρα και περιβάλλον

Για πολλές περιβαλλοντικές υπηρεσίες που δεν προστατεύονται από δικαιώματα ιδιοκτησίας οι οικονομολόγοι προσπαθούν να αναπληρώσουν το πληροφοριακό κενό για τις προτιμήσεις των καταναλωτών με διάφορες τεχνικές όπως αυτή της ανάλυσης κόστους οφέλους. Απλοϊκά, προσπαθούν να κρίνουν ποιες χρήσεις του περιβάλλοντος θα ικανοποιούσαν τις περισσότερες και εντονότερες προτιμήσεις. Η μέθοδος αυτή έχει στα θετικά της ακριβώς ότι προσπαθεί να συνδέσει την απόφαση για τον τρόπο που θα χρησιμοποιηθεί μια περιβαλλοντική υπηρεσία με τις προτιμήσεις των ατόμων. Αν και αυτή η μέθοδος συχνά δείχνει ότι οι καταναλωτές θα ήταν διατεθειμένοι να πληρώσουν πολλά για μια βελτίωση του περιβάλλοντος, υπάρχουν και πολλά προβλήματα με μια τέτοια προσέγγιση κοινωνικής επιλογής.

Μπορεί να διακρίνει κανείς δύο βασικά συστατικά της εργαλειακής διάστασης των θεσμών (μηχανισμοί κινήτρων): (α) ως αγωγοί πληροφοριών για την διαμόρφωση κοινωνικών επιλογών, και (β) ως σύστημα ποινών και επιβραβεύσεων για την εναρμόνιση ατομικών και κοινωνικών στόχων. Στο ουτοπικό σύστημα της αγοράς αυτοί οι ρόλοι λειτουργούν ταυτόχρονα, αλλά για πολλές υπηρεσίες του περιβάλλοντος είναι καλό να μένουν διακριτοί οι ρόλοι. Στο ερώτημα «Πόση ατμοσφαιρική ρύπανση να επιτρέψουμε στην Αθήνα;» είναι καλύτερα να μην στηριχθούμε σε μια συνάθροιση των ιδιωτικών ατομικών προτιμήσεων των Αθηναίων αλλά να διαμορφωθεί μια απόφαση μέσα από άλλους μηχανισμούς πολιτικού διαλόγου. Έχοντας, όμως επιλέξει το βαθμό καθαριότητας της Αθηναϊκής ατμόσφαιρας, θα μπορούσαμε να στηριχθούμε σε μια αγορά μεταβιβάσιμων αδειών ρύπανσης (ή άλλα ευέλικτα οικονομικά εργαλεία) για να διατηρηθεί το επίπεδο καθαριότητας με το πιο αποτελεσματικό (φτηνό) τρόπο. Η σαφής διάκριση των δύο ρόλων των κινήτρων βοηθάει τους πολίτες να ξεχωρίζουν την κοινωνική επιλογή από τα μέσα επίτευξής

της.

Τα «οικονομικά εργαλεία» συχνά παρουσιάζονται από υπερασπιστές της ελεύθερης αγοράς ως απόδειξη ότι οι λύσεις στα περιβαλλοντικά προβλήματα είναι απλώς «περισσότερες αγορές». Στο βαθμό όμως που οι κοινωνικές επιλογές για την χρήση της φύσης γίνονται στην σφαίρα του πολιτικού διαλόγου και χρησιμοποιούνται τα οικονομικά εργαλεία για την πιο αποτελεσματική επίτευξη αυτών των επιλογών, οι «περιορισμένες» αγορές αυτές θυμίζουν περισσότερο αποκεντρωμένο προγραμματισμό. Ενώ η έννοια των κινήτρων έχει ταυτιστεί με την αποκεντρωμένη λειτουργία της αγοράς και με μια έννοια φιλελευθερισμού (γιατί δίνει βαθμούς ελευθερίας στις κινήσεις των ατόμων ή επιχειρήσεων), η ιστορική καταγωγή της έννοιας σχετίζεται με μέσο πολιτικού ελέγχου. Η λέξη «κίνητρα» μπήκε στο λεξιλόγιο στις αρχές του προηγούμενου αιώνα στις ΗΠΑ ως μέρος της συζήτησης για το σοσιαλισμό και την «επιστημονική διαχείριση».

Δημοκρατία και ελευθερίες

Η συμβατική οικονομική ανάλυση και ο ωφελιμισμός που την διαπνέει στηρίζεται σε μια προβληματική θεώρηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς και των ατομικών αξιών. Σύμφωνα με αυτήν, τα άτομα έχουν καλά διαμορφωμένες αξίες και προτιμήσεις και το μόνο ζήτημα είναι το πώς θα πετύχουν καλύτερα αυτούς τους στόχους. Οι κοινωνικές αξίες δεν είναι παρά η συνάθροιση των ιδιωτικών αξιών. Αρκεί ένα σύστημα κινήτρων για να καθοδηγήσει τους πολίτες σαν Παβλόβια πειραματόζωα στην επίτευξη των δεδομένων στόχων τους.

Στο βαθμό όμως που είμαστε «πολιτικά ζώα» και διαμορφώνουμε τις ατομικές και κοινωνικές αξίες μέσα από την εμπειρία, την συναναστροφή και τον διάλογο με άλλους πολίτες δεν μπορούμε να βλέπουμε τους θεσμούς μόνο ως εργαλεία ή μηχανισμούς κινήτρων. Οι θεσμοί πρέπει να παρέχουν τις απαραίτητες ελευθερίες (παιδεία, αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης, ενημέρωση, συμμετοχή) για να γίνουν όλοι οι πολίτες συνδιαμορφωτές των ατομικών και κοινωνικών αξιών. Πρέπει οι πολίτες να διαμορφώνουν ενεργά τους κοινωνικούς στόχους και τους μηχανισμούς κινήτρων που θα τους βοηθήσουν στην επίτευξη αυτών των στόχων. Η δημοκρατία δεν έχει αξία μόνο για τα αποτελέσματα που φέρνει, αλλά γιατί η ενεργή συμμετοχή στην διαμόρφωση των κοινωνικών επιλογών είναι υπέρτατη αξία από μόνη της.

Βίκυ Καραγεώργου, Δρ.Ν.-Δικηγόρος, Ειδική Σύμβουλος στο ΥΠΕΧΩΔΕ

«Οικονομικά εργαλεία για τον περιβαλλοντικό αναπροσδιορισμό

των οικονομικών διαδικασιών: η νομική προσέγγιση»

Βασικές θέσεις

1. Το δίκαιο περιβάλλοντος χαρακτηρίζεται ως πεδίο καινοτομίας, με την έννοια ότι αποτελεί το κατεξοχήν πεδίο της έννομης τάξης, όπου εφαρμόζονται νέα εργαλεία και πολιτικές και υπάρχει αναγκαιότητα για διεπιστημονική προσέγγιση και για αξιοποίηση των πορισμάτων άλλων επιστημών (της οικονομικής επιστήμης, συμπεριλαμβανομένης).

Από την άλλη πλευρά, στο πλαίσιο της διεθνοποιημένης οικονομίας και του συνεπαγόμενου ανταγωνισμού για τον τόπο εγκατάστασης των βιομηχανικών εγκαταστάσεων, το δίκαιο περιβάλλοντος εκλαμβάνονται συχνά ως εμπόδιο για την προσέλκυση επενδύσεων. Ο ρόλος του στο πλαίσιο της συνολικής αναπτυξιακής στρατηγικής ενός κράτους παραμένει συνεπώς αμφιλεγόμενος, καθώς οι προστατευτικές ρυθμίσεις εκλαμβάνονται ως εμπόδιο στην προσέλκυση επενδύσεων, ενώ υποστηρίζεται ότι μια αυστηρή περιβαλλοντική πολιτική μπορεί να οδηγήσει σε αύξηση της οικονομικής ανάπτυξης για τις οικονομίες των αναπτυσσόμενων χωρών (Porter Hypothesis).

Κεντρικό αντικείμενο της παρούσας εισήγησης είναι ο ρόλος που μπορούν και πρέπει να διαδραματίσουν τα οικονομικά εργαλεία στο πλαίσιο του σύγχρονου δικαίου περιβάλλοντος, με στόχο την αειφόρο ανάπτυξη.

2. Το δίκαιο προστασίας του περιβάλλοντος διεπόταν έως σήμερα, τόσο σε επίπεδο εθνικών έννομων τάξεων, όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, από τη χρήση των εργαλείων άμεσης παρέμβασης (άδειες λειτουργίας βιομηχανικών εγκαταστάσεων- βασικό μέρος των οποίων είναι οι ΜΠΕ-, επιβολή μεταγενέστερων όρων και προστίμων κ.ά). Τα εργαλεία αυτά είχαν σημαντικά θετικά αποτελέσματα για τη

μείωση εκπομπών και τη βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος.

Τα εργαλεία αυτά επικρίθηκαν ιδιαίτερα έντονα από την οικονομική επιστήμη ως προς την οικονομική αναποτελεσματικότητά τους να ενσωματώσουν το περιβαλλοντικό κόστος. Επίσης, έχουν επικριθεί και από τη νομική επιστήμη ως προς την κανονιστική αναποτελεσματικότητά τους, όπως αυτή αποτυπώνεται στο σημαντικό έλλειμμα εφαρμογής τους.

3. Η υιοθέτηση της αειφόρου ανάπτυξης ως κεντρικής πολιτικής επιλογής, αλλά και ως αρχής τόσο της διεθνούς και της ευρωπαϊκής όσο και της εθνικής έννομης τάξης (ειδικότερα μετά την αναθεώρηση του άρθρου 24 του Συντάγματος), δημιουργεί νέα δεδομένα για το ρόλο, το είδος και τη λειτουργία των εργαλείων περιβαλλοντικής πολιτικής. Ειδικότερα, σηματοδοτεί το πέρασμα από την εργαλειακή προσέγγιση στον τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος, που στηριζόταν κυρίως στη χρήση εργαλείων άμεσης παρέμβασης, στην στρατηγική και ολοκληρωμένη προσέγγιση, που απαιτεί την χάραξη μιας συνολικής στρατηγικής για την αειφόρο ανάπτυξη.

4. Κεντρικό ζητούμενο στην πορεία για την αειφόρο ανάπτυξη είναι ο περιβαλλοντικός αναπροσδιορισμός των οικονομικών διαδικασιών που αποτελεί πάγια θέση της Ε.Ε. και του ΟΟΣΑ και συμφωνήθηκε στην Παγκόσμια Διάσκεψη του Γιοχάνεσμπουργκ.

Ο περιβαλλοντικός αναπροσδιορισμός των οικονομικών διαδικασιών και η αλλαγή των μη αειφόρων προτύπων παραγωγής και κατανάλωσης, που συμφωνήθηκε στο Γιοχάνεσμπουργκ, δεν μπορούν να επιτευχθούν με εργαλεία άμεσης παρέμβασης, αλλά κυρίως με τη χρήση οικονομικών εργαλείων. Το ίδιο πρέπει να γίνει δεκτό και για την επίλυση των περιβαλλοντικών προβλημάτων δεύτερης γενιάς, όπως η αλλαγή του κλίματος, η απώλεια της βιοποικιλότητας και η διάβρωση του εδάφους, καθώς η λήψη αποτελεσματικών μέτρων προς την κατεύθυνση αυτή απαιτεί τη χρήση και άλλων εργαλείων εκτός από αυτά της άμεσης παρέμβασης.

5. Το βασικό χαρακτηριστικό των οικονομικών εργαλείων έγκειται στο ότι το είδος της συμπεριφοράς στην οποία κατευθύνουν τους φορείς των παραγωγικών διαδικασιών συνδέεται με ένα συγκεκριμένο οικονομικό πλεονέκτημα.

Η λογική της λειτουργίας τους συνίσταται ειδικότερα στην εσωτερίκευση, μερικά ή ολοκληρωτικά, των «εξωτερικοτήτων» (externalities), δηλαδή των επιπτώσεων στο περιβάλλον, οι οποίες είναι δευτερογενείς συνέπειες των διαδικασιών παραγωγής και κατανάλωσης και οι οποίες δεν υπολογίζονται ως κόστος σε αυτούς που τις προκαλούν. Αυτό άλλωστε αποτελεί πάγια θέση της οικονομικής θεωρίας. Ο φορέας της οικονομικής διαδικασίας μπορεί είτε να επιλέγει μια φιλοπεριβαλλοντική συμπεριφορά με στόχο την απόλαυση του οικονομικού πλεονεκτήματος, είτε να συνεχίσει τη ρυπογόνα συμπεριφορά του και να υποστεί το περιβαλλοντικό κόστος. Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι όλα τα οικονομικά εργαλεία δεν παρουσιάζουν τον ίδιο βαθμό συμβατότητας με τους μηχανισμούς της αγοράς (π.χ. οι άδειες εκπομπών παρουσιάζουν το μέγιστο βαθμό συμβατότητας σε σχέση με τις επιδοτήσεις, που παρουσιάζουν ελάχιστο).

6. Τα δύο πιο γνωστά και πολυσυζητημένα οικονομικά εργαλεία είναι τα περιβαλλοντικά τέλη και οι περιβαλλοντικοί φόροι.

Ο τρόπος λειτουργίας των περιβαλλοντικών τελών συνίσταται στο ότι μια συγκεκριμένη περιβαλλοντικά ζημιογόνα συμπεριφορά, όπως η εκροή ρυπογόνων ουσιών στα ύδατα, η δημιουργία συγκεκριμένου είδους αποβλήτων ή και η άντληση υδάτων κατά την παραγωγική διαδικασία, επιτρέπεται μόνον εφόσον καταβληθεί ορισμένο χρηματικό ποσό. Περιβαλλοντικά τέλη έχουν θεσπισθεί χωρίς ιδιαίτερα προβλήματα στις περισσότερες χώρες του ΟΟΣΑ, ενώ τον κεντρικό ρόλο για τον περιβαλλοντικό αναπροσδιορισμό της παγκόσμιας οικονομίας μπορούν να διαδραματίσουν οι περιβαλλοντικοί φόροι. Οι περιβαλλοντικοί φόροι έχουν ως αντικείμενο είτε τη φορολόγηση ορισμένων επιβαρυντικών για το περιβάλλον προϊόντων, όπως λιπάσματα και φυτοφάρμακα, είτε τη φορολόγηση κατά πρώτο λόγο της ενέργειας, κυρίως μέσω της αναδιάρθρωσης των υπαρχόντων φόρων, ώστε να συμπεριλάβουν την περιβαλλοντική παράμετρο.

Στον ιδεατό κόσμο της οικονομικής επιστήμης τα περιβαλλοντικά τέλη και οι περιβαλλοντικοί φόροι φαίνεται να παρουσιάζουν μόνο πλεονεκτήματα. Η εφαρμογή τους όμως ?όπως άλλωστε επισημαίνεται και στη νομική επιστήμη? παρουσιάζει και ορισμένα προβλήματα. Το πρώτο βασικό πρόβλημα αφορά τον ορθό υπολογισμό τους ύψους του περιβαλλοντικού τέλους, με την έννοια ότι εάν το ύψος του είναι πολύ χαμηλό οι φορείς των οικονομικών διαδικασιών θα το πληρώσουν, ενώ εάν είναι πολύ

υψηλό δημιουργούνται προβλήματα για την ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων. Όσον αφορά τους περιβαλλοντικούς φόρους πρέπει να επισημανθεί ότι η θέσπισή τους δεν θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί από το κράτος ως ένας ανεξέλεγκτος μηχανισμός για την είσπραξη εσόδων. Άλλο σημείο που αξίζει να σημειωθεί είναι ότι εάν ο περιβαλλοντικός φόρος εκπληρώσει την καθοδηγητική του λειτουργία και στρέψει τα οικονομικά υποκείμενα σε φιλοπεριβαλλοντικές συμπεριφορές, δεν θα εκπληρώνει αποτελεσματικά την εισπρακτική λειτουργία, που είναι συνυφασμένη με τα φορολογικά εργαλεία.

7. Ένα άλλο σημαντικό εργαλείο, το οποίο αποτελεί το κατεξοχήν εργαλείο που συμβαδίζει με τους μηχανισμούς της αγοράς και έχει αποκτήσει εξαιρετική επικαιρότητα μετά την υιοθέτηση του Πρωτοκόλλου του Κιότο, είναι οι άδειες εκπομπών. Με το σύστημα αυτό προσδιορίζεται από το κράτος ένα επιθυμητό επίπεδο εκπομπών και, στη συνέχεια, χορηγείται, με δημοπρασία ή δωρεάν, άδεια εκπομπής στις ρυπογόνες επιχειρήσεις. Με την άδεια ορίζεται π.χ. η δυνατότητα εκπομπής ενός τόνου διοξειδίου του θείου (SO₂) κατά έτος. Η λειτουργία του εργαλείου αυτού παρουσιάζει ορισμένα προβλήματα και νομικοτεχνικές δυσκολίες. Γι' αυτό άλλωστε στη νομική θεωρία διατυπώνονται επιφυλάξεις για την υιοθέτησή του. Ως τέτοια προβλήματα πρέπει να αναφερθούν τα ακόλουθα: i) εάν οι άδειες εκπομπών πρέπει να διανέμονται καταρχήν δωρεάν ή να χορηγούνται έναντι συγκεκριμένης τιμής, ii) ο τρόπος με τον οποίο θα καταστεί δυνατή η τροποποίηση της συνολικά επιτρεπτής ποσότητας εκπομπών για λόγους αυστηρότερης προστασίας του περιβάλλοντος και ο τρόπος με τον οποίο θα επέλθει η υποτίμηση των αδειών εκπομπών, iii) η πιθανή συγκέντρωση των αδειών εκπομπής σε ισχυρά οικονομικά υποκείμενα και η δημιουργία μονοπωλιακών καταστάσεων, iv) η πιθανή δημιουργία εστιών μόλυνσης που θα υπερβαίνουν τα επιτρεπτά όρια ρύπανσης λόγω της συγκέντρωσης αδειών ρύπανσης.

8. Ένα άλλο οικονομικό εργαλείο, το οποίο έχει αποκτήσει επικαιρότητα λόγω του πρόσφατου σχεδίου κοινοτικής οδηγίας, αποτελεί η θέσπιση συστήματος περιβαλλοντικής ευθύνης. Με βάση το σύστημα αυτό ο φορέας συγκεκριμένων ρυπογόνων παραγωγικών δραστηριοτήτων (που αναγράφονται υποχρεωτικά στο παράρτημα I), θα υποχρεούται να αποκαταστήσει την περιβαλλοντική ζημιά που έχει προκληθεί λαμβάνοντας μέτρα αποκατάστασης? ή να λάβει προληπτικά μέτρα όταν επειλούνται σχετικές ζημιές. Για το λόγο αυτό καθίσταται απαραίτητη η ύπαρξη

χρηματοοικονομικής κάλυψης με τη μορφή ασφαλιστικής κάλυψης. Βασικός σκοπός που επιδιώκεται με τη θέσπιση αυτού του εργαλείου είναι αφενός η εφαρμογή της αρχής ο ρυπαίνων πληρώνει, καθώς ο φορέας της παραγωγικής δραστηριότητας και όχι ο φορολογούμενος θα βαρύνεται κατά πρώτο λόγο με την αποκατάσταση των ζημιών, και αφετέρου η επίτευξη μιας έμμεσης προληπτικής λειτουργίας, με την έννοια της λήψης επιπρόσθετων προληπτικών μέτρων για να αποφευχθεί η πρόκληση ζημιών και συνακόλουθα η αποκατάστασή τους. Πρέπει ωστόσο να υπογραμμισθεί ότι για να λειτουργήσει αποτελεσματικά ένα σύστημα περιβαλλοντικής ευθύνης ?χωρίς να δημιουργηθεί κλίμα ανασφάλειας και αβεβαιότητας, που μπορεί να δημιουργήσει προβλήματα ανταγωνιστικότητας για τις επιχειρήσεις- πρέπει να θεσπισθούν σαφείς ορισμοί των εννοιών της «ζημίας» και της ευθύνης, να ορισθεί σαφώς η έκταση της ευθύνης και να ληφθούν υπόψη κατόπιν σχετικού διαλόγου με τους παραγωγικούς φορείς τα προβλήματα ασφαλισιμότητας που ανακύπτουν (π.χ. κατά πόσο ο ευρωπαϊκός ασφαλιστικός κλάδος είναι έτοιμος να καλύψει ασφαλιστικά τις ζημιές για τη βιοποικιλότητα).

9. Τέλος, ένα άλλο οικονομικό εργαλείο είναι οι επιδοτήσεις για την ενίσχυση φιλικών προς το περιβάλλον διαδικασιών, προϊόντων ή διαφόρων μορφών ενέργειας. Το εργαλείο αυτό έχει ως πλεονέκτημα ότι ?σε αντίθεση με τα υπόλοιπα? εξασφαλίζει υψηλό βαθμό αποδοχής από τις ομάδες αποδεκτών και συμβάλλει στην προώθηση των περιβαλλοντικών καινοτομιών. Ως μειονεκτήματα του εργαλείου αυτού θα μπορούσαν να αναφερθούν αφενός η ενίσχυση των δραστηριοτήτων των ομάδων πίεσης με στόχο την απόκτηση νέων ή τη διατήρηση των υφιστάμενων δραστηριοτήτων και αφετέρου η μικρή σχετικά συμβατότητά του με τους μηχανισμούς της αγοράς και, συνακόλουθα, οι στρεβλώσεις που αυτές μπορούν να προκαλέσουν στον ελεύθερο ανταγωνισμό.

10. Συμπερασματικά πρέπει να υπογραμμισθεί ότι η χρήση των οικονομικών εργαλείων δεν αποτελεί μαγική συνταγή για την προώθηση της αειφόρου ανάπτυξης, ενώ η εφαρμογή τους είναι συνυφασμένη ?εκτός από τα συνεπακόλουθα πλεονεκτήματα- και με συγκεκριμένες δυσκολίες και προβλήματα εφαρμογής. Για το λόγο αυτό η υιοθέτησή πρέπει να είναι σταδιακή και να λαμβάνει υπόψη τις προηγούμενες εμπειρίες. Αξιοσημείωτο είναι ότι η χρήση των οικονομικών εργαλείων δεν πρέπει να εκληφθεί ως μια προσπάθεια ολοκληρωτικής αντικατάστασης των κυρίαρχων σήμερα κανονιστικών εργαλείων, καθώς η χρήση τους είναι ακόμη

απαραίτητη για τη διασφάλιση ενός συγκεκριμένου επιπέδου προστασίας από ορισμένες πηγές μόλυνσης (π.χ. βιομηχανικές εγκαταστάσεις). Το κεντρικό ζητούμενο μιας σύγχρονης νομοθετικής πολιτικής περιβάλλοντος και αειφόρου ανάπτυξης είναι ο αποτελεσματικός συνδυασμός των κανονιστικών εργαλείων με τα οικονομικά, αλλά και με άλλα εργαλεία έμμεσης παρέμβασης, με στόχο την επίτευξη των ποιοτικών περιβαλλοντικών στόχων που έχουν τεθεί στο πλαίσιο μιας συνολικής στρατηγικής αειφόρου ανάπτυξης.